

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовані такі актуальні проблеми кроскультурної підготовки майбутніх вчителів в Україні, як формування міжкультурної (кроскультурної) компетентності майбутнього педагога у процесі його професійної підготовки, необхідність створення повного переліку міжкультурних компетенцій, визначення рівнів вимог до компетенцій бакалаврів і магістрів, розвиток культурного інтелекту майбутніх учителів, розробка і впровадження методів розвитку культурного інтелекту. Будучи найважливішою складовою частиною культури, освіта покликана забезпечити входження людини в культуру через прилучення її до культурних цінностей.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, кроскультурна компетентність, культурний інтелект.

Постановка проблеми та її актуальність. Інтеграція України у світовий інформаційний і транснаціональний освітній простір спонукає до пошуку нових шляхів формування особистості майбутнього вчителя, здатного вільно орієнтуватися в полікультурному середовищі з метою сприйняття його цінностей і вироблення цивілізованої поведінки у процесі взаємодії з представниками інших професійних та національних спільнот як у межах своєї країни, так і на міжнародному рівні. У зв'язку з цим перед вищою освітою України постає комплекс проблем, пов'язаних із кроскультурною підготовкою майбутніх учителів. Умови сьогодення в якості основних кваліфікаційних вимог до сучасного педагога визначають знання засад полікультурної освіти, уміння навчати і виховувати дітей з урахуванням культурних відмінностей, що робить актуальним формування і розвиток у майбутнього педагога такої особливої здатності, яку можна визначити як кроскультурна компетенція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси, що сприяють ефективній підготовці фахівців з урахуванням культурних особливостей тих, хто навчається, були предметом досліджень таких відомих зарубіжних (Дж. Бенкс, М. Беннет, Р. Бріслін, Г. Ладсон-Біллінгс, К. Кушнер, Г. Тріандіс, П. Ерлі, Сун Анг та Е. Мосаковскі) та вітчизняних науковців (В. Болгаріна, Л. Голік, І. Гудзик, М. Красовицький, Л. Пуховська, Н. Якса). Так, Г. Ладсон-Біллінгс ввела поняття "культурно-релевантна педагогіка", методологія якої охоплює чутливість до культурних нюансів, можливість інтеграції культурного досвіду, розуміння освітнього середовища. Дослідниця виділила такі основні складові культурно-релевантної педагогіки, як усвідомлення власної ідентичності в полікультурному освітньому середовищі, вивчення і впровадження передового досвіду в цій сфері, розвиток таких показників як стиль навчання, стиль викладання, врахування культурної варіативності психологічних таких процесів, як мотивація, цінності, специфіка комунікації тощо [8]. Е. Холл запропонував контекстний підхід, розрізняючи просторово-темпоральні доміанти в різних культурах, а також диференціюючи культуру згідно контексту комунікації. Науковець звертає увагу на те, що всі культури в міжособистісному спілкуванні використовують якісь невисловлені, приховані правила, важливі для розуміння подій та міжособистісних взаємостосунків [6]. Натомість питання кроскультурної підготовки майбутніх вчителів у нашій країні є малодослідженим.

Мета статті – проаналізувати актуальні на сьогоднішній день проблеми кроскультурної підготовки майбутніх учителів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує практика, полікультурне середовище, як і полікультурна освіта в Україні є реальністю, з якою вчителі мусять щоденно взаємодіяти. Внаслідок цього в наукових роботах методичного характеру багато уваги приділяється формуванню міжкультурної (кроскультурної) компетентності педагога, а також важливості розвитку його культурного інтелекту.

Проте досі не існує повного переліку міжкультурних компетенцій у професійному стандарті педагога, відповідно, саме це може бути причиною системного нерозуміння і розмаїття концепцій формування його міжкультурної компетенції. Припускаємо, що, по-перше, компетенції повинні формуватися, ґрунтуючись на основних підрозділах кроскультурної дидактики. Вони також мають розподілятися на професійні, загальнокультурні й соціально-особистісні компетенції. Безумовно, слід брати до уваги той факт, що міжкультурні компетенції, які формуються в рамках підготовки фахівців педагогічних спеціальностей, будуть менш відхилені в предметну сферу, на відміну від інших

спеціальностей. Рівень вимог до компетенцій "бакалаврів" суттєво відрізнятиметься від рівня вимог до компетенцій "магістрів".

Кроскультурні компетенції можна визначити як здатність застосовувати отримані знання і вміння, успішно діяти на основі практичного досвіду під час вирішення певних завдань у процесі кроскультурної комунікації. Проблематикою, пов'язаною з міжкультурною компетенцією займається чимало дослідників, а саме: М. Беннет, О. Гулинська, Ю. Караулов, Т. Колосовська, Н. Лебедева, Т. Олинець, Ю. Сорочкін, Р. Тріандіс та інші. На основі аналізу їхніх праць можемо стверджувати, що кроскультурна компетентність майбутнього вчителя, як ключова якість в структурі професійно-педагогічної компетентності, є "складним психологічним конструктом", що охоплює три основні компоненти:

1) культурно-когнітивний (знання про свою та іншу культури; знання основ мультикультурної комунікації; знання технік запобігання і вирішення міжкультурних конфліктів; методична підготовленість до роботи в мультикультурному колективі тощо);

2) ціннісно-особистісний (розвинена система гуманістичних цінностей і ціннісних орієнтацій, що відповідають принципам мультикультурності; позитивна етнічна самоідентифікація; толерантність свідомості);

3) мотиваційно-діяльнісний (сформованість навичок міжкультурної взаємодії; володіння методами педагогічної роботи в мультикультурному колективі; гуманістично орієнтований стиль педагогічної взаємодії тощо) [1, с. 16].

Безумовно, кроскультурна компетентність формується на основі розвиненого культурного інтелекту. Концепція культурного інтелекту (cultural intelligence) вперше була розроблена П. Ерлі та Е. Мосаковскі, які під культурним інтелектом розуміють здатність особистості ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розпізнавати незнайомі сигнали, що можуть трактуватися по-різному, отримувати необхідні знання про культурні особливості, передбачати наслідки своїх слів і дій під час комунікації з представниками інших культур і конструктивно вести себе у визначеному контексті [5].

На наш погляд, генезис кроскультурної компетентності складається з розвинутого культурного інтелекту, адекватного самоаналізу, соціального аналізу та управління міжособистісними відносинами. Адже розвинутий культурний інтелект – це та складова особистості, яка дозволяє їй швидко адаптуватися в полікультурних умовах. Так для вчителів, які працюють у полікультурному просторі, розвиток культурного інтелекту є однією з обов'язкових складових професійної компетентності. З точки зору конструктивного підходу до навчання у кроскультурному середовищі розвинений культурний інтелект дозволяє визначити особистісні та культурні особливості студента (культурно-когнітивний профіль особистості) і змодельовати для нього правильну освітню траєкторію з відповідним стилем навчання, адекватними методами й навчальним контентом. При цьому в кроскультурному освітньому просторі важливо брати до уваги функції культурного інтелекту, методи розвитку, методи вимірювання та його функціональну роль в освітньому процесі.

Різні аспекти культурного інтелекту сприяють навчання у взаємодії й культурному спілкуванню. Важливу роль у створенні такого навчання відіграє методика навчання педагога та двосторонній зв'язок між студентами, а також між педагогом і студентами. Для кращого засвоєння навчального матеріалу студентам необхідно активно й чітко скоординувати свої погляди та досвід, що стосується культурних умов таким чином, щоб ця інформація стала частиною їх знань. Цей процес може бути реалізований за допомогою культурного інтелекту. Зіткнувшись з новими культурними контекстами, вмотивований культурний інтелект сприяє виникненню інтересу і можливостей для аналізу інших культур і взаємодії з людьми, представниками цих культур.

Так можна виділити ознаки, які допоможуть в створенні ефективної комунікації. Викладачі на підставі наявної інформації повинні створити загальне пізнавальне підґрунтя. Розробка такої основи доступна тільки тим, хто має високий вмотивований культурний інтелект. До того ж культурний інтелект допоможе майбутнім спеціалістам в налагодженні взаємовідносин з представниками інших культур, в реалізації відповідної вербальної і невербальної поведінки, а також засвоєнні та прийнятті відповідних цінностей, звичаїв і норм чужої культури.

Одними з ефективних методів розвитку культурного інтелекту майбутнього вчителя є міжкультурний тренінг і культурний асимілятор. Досвід використання методу культурного асимілятора (cultural assimilator) висвітлено в роботах зарубіжних учених Р. Альберта, М. Беннета, Р. Брісліна, К. Кушнера, Г. Тріандіса. Використання методу культурного асимілятора у процесі навчання іноземної мови та підготовці майбутніх фахівців розглядають українські дослідники І.В. Ляшенко, І.П. Сінельник, М.А. Шиловська.

На наш погляд, для найбільш швидкої адаптації педагогів було б доречно застосовувати культурний асимілятор, спрямований на адаптацію до навчання у полікультурному середовищі. За допомогою культурного асимілятора представників однієї культури поміщають в моделі поведінки, соціальні положення, звичаї, уклад, цінності іншої культури.

Як наголошує Т.Г. Стефаненко, культурний асимілятор – це навчання людини прийомам аналізу ситуацій з точки зору членів чужої культури, їх бачення світу, підвищення міжкультурної сенситивності.

Культурні асимілятори є конструкторами набору життєвих ситуацій, у яких взаємодіють представники інших культур і відбувається практичне програвання ситуацій в письмовій або усній формі. Зазвичай пропонується декілька інтерпретацій їх поведінки, добираються такі ситуації, в яких у крайньому ступені виражені відмінності між культурами. У ситуаціях розкриваються взаємні міжкультурні та етнокультурні стереотипи, звичаї, специфіка невербальних засобів спілкування [2, с. 221].

Оскільки мета цього методу полягає в тому, щоб навчити людину сприймати ситуацію з точки зору членів іншої групи, розуміти їх бачення світу, Р. Альберт пропонує називати цей метод "технікою підвищення міжкультурної сенситивності" [3, с. 185]. Завданнями культурного асимілятора є: освоєння способів інтерпретації поведінки людей представниками чужих культур; переживання своїх емоційних реакцій в обставинах міжетнічної взаємодії та їх коригування; формування установок на толерантну поведінку в іншому культурному середовищі.

Культурний асимілятор для викладачів передбачає моделювання ситуацій, у яких взаємодіють представники двох культур, а також інтерпретацію їх поведінки. При підборі ситуацій враховуються особливості поведінки студентів і викладачів, відомі в кроскультурній дидактиці. Асимілятор може бути розроблений як для педагогів, які працюють зі студентами, представниками різних культур, щоб мінімізувати культурний шок та підвищити ефективність процесу навчання, так і для викладачів, які здійснюють процес навчання он-лайн.

Щоб подолати розбіжності у поглядах на освіту в різних культурах, Г. Хофстеде пропонує два рішення: навчити викладачів працювати в полікультурному середовищі, або навчити студентів вчитися в іншому культурному контексті.

Варто наголосити, що міжкультурна компетентність вчителя, який працює з полікультурною аудиторією, повинна формуватися з урахуванням психолого-дидактичних проблем у кроскультурному контексті, культурологічної специфіки добору навчальних посібників та середовищ, національної специфіки навчального контенту, національної специфіки форм навчальної комунікації. Міжкультурна компетентність викладачів може формуватися за допомогою різного роду програм підвищення кваліфікації, включаючи техніки культурного асимілятора [7].

Група дослідників на чолі з Р. Брісліном намагалася створити універсальний культурний асимілятор, який би допоміг адаптуватися до будь-якої чужої культури. На основі досвіду створення вузькоорієнтованих культурних асиміляторів і роботи з різноманітними тренінговими групами вони прийшли до висновку, що такої мети можна досягти, тому що ті, хто потрапляє в інше культурне середовище, проходять через подібні етапи адаптації та налагодження міжособистісних контактів.

Багаторічне використання культурних асиміляторів підтвердило, що вони є ефективним засобом зменшення впливу негативних стереотипів, передачі інформації про відмінності між культурами, полегшення міжособистісних контактів у іншому культурному оточенні і, зрештою, вирішення поставлених завдань [4].

Безумовно, в умовах активної взаємодії диференційованих національних культур структура системи освіти кожної з них знаходиться під впливом двох протилежно спрямованих векторів розвитку. З одного боку, структура будь-якої системи освіти неминуче детермінована специфічними соціокультурними чинниками. З іншого боку, кожна національна система освіти зазнає вплив процесів світової культурної інтеграції, а також вимог, що пред'являються сучасним суспільством. Проте, кроскультурний процес навчання, так чи інакше, буде супроводжуватися певним культурним шоком. Причини культурного шоку полягають у тому, що кожна культура є знаковою системою. В рамках своєї культури, володіючи значною кількістю культурних кодів, людина відчуває себе адекватно. Коли ж знакова система змінюється, людина часто відчуває ту чи іншу міру фрустрації. З точки зору теорії ціннісних відмінностей, культурний шок є не що інше, як зіткнення різних систем цінностей. Таким чином, результатом подолання культурного шоку може бути особистісний ріст, підвищення індексу толерантності, поява нових ціннісних орієнтирів, поведінкових моделей.

Загалом, особливості розвитку і функціонування освітньої системи визначаються особливостями культурного та соціального контекстів, оскільки сама по собі система освіти є невід'ємною частиною культури. Будь-які соціокультурні зміни автоматично призводять до змін освітньої системи, а зміни в системі освіти нерідко істотно детермінують загальнокультурні процеси, тобто система освіти певним чином виконує стабілізуючу функцію. Освітня система, безперечно, є репродуктивним каналом, через який кожна культура відтворюється і розвивається. Тому в рамках кроскультурної дидактики слід звертати увагу на викладені вище основні підходи щодо дослідження культурного різноманіття, які в подальшому будуть використовуватися у рамках системних освітніх розробок.

Висновки. Таким чином, серед основних проблем кроскультурної підготовки майбутніх учителів в Україні можемо виділити:

- формування міжкультурної (кроскультурної) компетентності майбутнього педагога у процесі його професійної підготовки;
- створення повного переліку міжкультурних компетенцій;
- визначення рівнів вимог до компетенцій бакалаврів і магістрів;

- розвиток культурного інтелекту майбутніх учителів;
- розробка і впровадження методів розвитку культурного інтелекту.

Зважаючи на це, перспективою подальших досліджень буде дослідження передового досвіду інших країн з метою творчого використання його в системі вищої освіти України.

Використані джерела

1. Джалалова А.А. Мультикультурная компетентность русскоязычных учителей в образовательной среде Эстонии: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Санкт Петербург, 2009. 228 с.
2. Стефаненко Т.Г., Солдатенков А.Н. Мастерская "Культурный ассимилятор" *Век толерантности*. 2001. № 3–4. С. 136–145.
3. Albert R.D. The intercultural sensitizer or culture assimilator: A cognitive approach *Handbook of intercultural training New York etc.: Pergamon Press*, 1983. Vol. 2. P. 185–217.
4. Brislin R., Worthley R., Macnab B. Cultural Intelligence: Understanding Behaviors that Serves People's Goal. *Group & Organization Management*, 2006. № 31(1). P. 40–55.
5. Earley P.C., Mosakwski E. Cultural intelligence *Harvard business review*. 2004, October. P. 139–146.
6. Hall E.T. How Cultures Collide *Psychology Today*. 1976, July. P. 67-74.
7. Hofstede G.S. Culture consequences: comparing values, behaviours, institutions and organizations across countries. Thousand Oaks: Sage publications, 2001. 216 p.
8. Ladson-Billings G. (1992). Culturally relevant teaching: The key to making multicultural education work. *In C. A. Grant (Ed.) "Research and multicultural education"*. London, UK: Falmer Press, 1992. P. 106–121.

Варанова Л.

THE ACTUAL PROBLEMS OF CROSS-CULTURAL PREPARATION FOR FUTURE TEACHERS IN UKRAINE

Increasing accessibility and the demand for international education globally has engendered a new wave of international students of diverse demographic backgrounds and developmental characteristics. However, existing literature on international students has largely overlooked this younger sojourner population. Thus, little is currently known about the effects of developmental and cultural factors on the cross-cultural adaptation of these teenage international students. The study first investigated the participants' perceived preparedness for studying. A significant number of these students reported feeling ill-prepared and poorly oriented upon their arrival, as well as suffering from a lack of information about their host country and their purpose for sojourning. The study then tested a path model of adaptation based on six variables emerged from a quantitative survey and conceptualized within the acculturation and ethnic identity frameworks. The four predictors were perceived prejudice, education-related acculturation, interpersonal competence, and age of arrival; the two criterion variables were acculturative stress and ethnic identity. In the best-fitting model, education-related acculturation reduced acculturative stress while perceived prejudice contributed to such stress. However, the predictor variables' relationships with the criterion variables were mediated by interpersonal competence. Implications for future research, counseling, and cross-cultural training with teenage sojourners are discussed.

The article examines the importance of cross-cultural competence forming and various aspects of the development of a teacher's cultural intelligence in today's multicultural society. The main approaches to the study of cultural diversity in educational systems are analysed. The necessity to train specialists with well-developed cultural intelligence, who will carry out professional activities in crosscultural educational space is revealed. The modern teacher must be ready to implement communication in the polyethnic educational environment taking into account cultural-specific and ethno-psychological features of representatives of different cultures based on the principles of tolerance. The author considers the use of "cultural assimilators" as an effective way to develop cultural consciousness. As an important part of the culture, education, designed to ensure the entry into human culture by associating it to cultural value. Cross-cultural competence is the key to understanding the different people to undercultural level. This component is an integral component of globally oriented personality, upbringing which is the goal of global education.

Key words: *polycultural educational space, intercultural communication, cultural intelligence, crosscultural competence, cultural assimilator.*

Стаття надійшла до редакції 09.03.2018 р.